

Julkaisija:

Suomen keltologinen seura - Finlands keltologiska sällskap (SFKS) r.y.

Toimisto: Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, p. 09 - 228 6790

email: sfks@voxopm.csc.fi

Seuran johtokunnan jäsenten yhteystiedot:

Harri Nyberg (esimies)

Kasvibiologian laitos, PL 27, 00014 Helsingin yliopisto

tel. (09) - 708 5432

harri.nyberg@helsinki.fi

Tuija Kuha (puheenjohtaja)

Kaskihara 3 A, 02340 Espoo

tel. (09) - 813 5013

tkuha@artic.net

Tom Sjöblom

Uskontotieteen laitos, JP 13, 00014 Helsingin yliopisto

tel. (09) - 191 23587

tom.sjoblom@helsinki.fi

Petri Mirala

Renvall-instituutti, PL 59, 00014 Helsingin yliopisto

tel. (09) - 191 22984

petri.mirala@helsinki.fi

Kirsi Yläne

Puistotie 2-4 A 9, 02760 Espoo

tel. (09) - 863 8859

kirsi.ylanne@helsinki.fi

Kanerva Heikkinen

Englannin kielen laitos, PL 4, 00014 Helsingin yliopisto

tel. (09) - 191 22140

kanerva.heikkinen@helsinki.fi

Riitta Latvio (sihteeri)

Ratamestarinkatu 13 A 55, 00520 Helsinki

tel: (050) - 583 8597

riitta.latvio@vatt.fi

Tiedote ilmestyy neljä (4) kertaa vuodessa. Se lähetetään seuran jäsen-maksun suorittaneille. Jäsenmaksu on 60 mk ja opiskelijoilta 40 mk, joka voidaan suorittaa seuran pankkitilille Leonia 800017-658 504.

Toimitus ja taitto: Riitta Latvio

ISSN 1239-8594

SFKS-tiedote

Suomen keltologisen seuran jäsentiedote

N:o 1/01 Vol. VI

Tässä numerossa:

s. 3 Mekrijärvelle 24.-26.2001

s. 4 Sienten hyötykäytöstä ja nimistöstä
Skotlannissa ja Irlannissa

s. 7 Vuosikokouskutsu

Tapahtuu keltologian alalla:

keltiläinen PUBISEMINAARI
la 28.4.2001 klo 15.00 O'Malleys pub

Ihmeteltävänä muun muassa:

Asterixin keltiläisyys

(alustajana Tom Sjöblom)

Ystävä ja uhka: koira keskiaikaisessa keltiläisessä kirjallisuudessa

(Kanerva Heikkinen)

An gorta mór: Irlannin nälänhätä 1845-51

(Harri Nyberg)

Lippu salkoon - kelteistä nekin kertovat

(Riitta Latvio)

Iirin ja ulsterinskotin kielet Pohjois-Irlannin politiikassa

(Petri Mirala)

Bretonin kielen asema

(Tuija Kuha)

Blaiscead Mór ja Munsterin murre

(Jonas Holmqvist)

Matka Vihreälle Saarelle - Irlantikuvan myyttinen rakentuminen matkakertomuksissa

(Anu Nyssönen)

Jokaisen alustuksen (n. 15 min) jälkeen sana on kotvasen vapaa.

PUHEENJOHTAJAN PALSTA

Kevät on jo edennyt pitkälle ja seuramme vuosikokous lähestyy. Tänä vuonna vuosikokous pidetään hieman aiemmasta poikkeavassa, mutta oivallisesti teemaan sopivassa ympäristössä: irlantilaispubissa. Toivomme, että valitsemamme paikka alentaa kynnystä osallistua vuosikokoukseen ja seminaariin. Vuosikokouksenkaan ei tarvitse olla tunnelmaltaan virallisen jäykkä, vaikka asiat käsitelläänkin hyvässä järjestyksessä sääntöjen mukaisesti.

Aloitamme kahdelta vuosikokouksella ja jatkamme kolmelta samassa paikassa kevätseminaarilla, jonka olemme nimenneet kelttiläiseksi pubiseminaariksi. Luvassa on joukko esitelmää kiinnostavista ja hauskoistakin aiheista, kuten oheisesta ohjelmasta näkyy. Esitelmät kestävät kukin noin varttitunnin, jonka jälkeen on aikaa kysymyksille ja keskustelulle. Uskomme, että tilaisuudesta tulee antoisa ja miellyttävä. Halusimme välttää liian suurien paineiden asettamista esitelmien pitäjille, siksi linjana on useita lyhyitä alustuksia. Ajatuksena oli, ettei muutenkin kiireisen tutkijan tai opiskelijan tarvitse valmistella tunnin mittaista esitelmää eikä esiintyä aiheensa täydellisenä asiantuntijana. Yleisemminkin haluamme muistuttaa, ettei tarvitse olla tekemässä väitöskirjaa kyetäkseen pitämään seminaariesitelmän tai kirjoittamaan jäsentiedotteeseen jutun jostakin itseään kiinnostavasta kelttiläisestä. Eräs seuramme tarkoituksista onkin tarjota foorumi nuorille tutkijoille ja opiskelijoille, joiden akateemiset meriitit eivät välttämättä vielä aivan pilviä hivo.

Keltologisen seuran johtokunnan kokoukset ovat nykyisin avoimia kaikille kiinnostuneille. Tästä päätöksestä ilmoitimme aiemmin keväällä sähköpostitse, mutta tässä asia tiedoksi niillekin, joilla ei ole sähköpostiosoitetta tai jotka eivät ole sitä meille ilmoittaneet. Kokoonnumme tavallisesti kuukauden tai parin välein ja ilmoitamme johtokunnan kokouksista hyvissä ajoin jäsenille sähköpostitse (ja aikanaan myös kotisivuillamme). Mukaan voit tulla katselemaan ja kuuntelemaan, mitä suunnittelemme ja mihin jäsenmaksut kuluvat. Voit myös aktiivisesti tuoda esille omia ajatuksiasi siitä, mihin suuntaan toimintaa tulisi kehittää. Tai voit kysyä kaikki ne kysymykset keltologiasta tai seurastamme, joihin olet aina halunnut saada vastaukset.

Lämpimästi tervetuloa vuosikokoukseen ja pubiseminaariin viihtymään ja viisastumaan!

Tuija Kuha

KOKOUSKUTSU

Tervetuloa Suomen keltologisen seuran (SFKS) ryn vuosikokoukseen

la 28.4.2000 klo. 14.00

O'Malloys publiin, (Hotelli Tornin alakerta, Yrjönkatu 28, Helsinki)

Esityslista:

1. Kokouksen avaus
2. Kokouksen toimitsijoiden valinta
3. Kokouksen laillisuus ja päätösvaltaisuus
4. Esityslistan hyväksyminen
5. Vuoden 2000 toimintakertomus, tilinpäätös ja tilintarkastajien lausunto
6. Vastuuvapauden myöntäminen
7. Vuoden 2001 toimintasuunnitelma, talousarvio ja jäsenmaksut
8. Yhdistyksen esimiehen ja johtokunnan valinta
9. Tilintarkastajien ja heidän varamiestensä valinta
10. Muut asiat
11. Kokouksen päättäminen

**Vuosikokouksen jälkeen seuranpito jatkuu:
Pubiseminaarin alustukset ja keskustelut alkavat klo 15.00
samassa paikassa. Seminaariohjelma on tiedotteen etusivulla.**

Terveisin

Riitta Latvio
SFKS ryn sihteeri

tieteellistä käyttöä varten runsaasti. Gaelin kielen suhteen tilanne on toinen, koska kielellä ei ole virallista asemaa (paitsi opetuksessa ja kirkollisessa elämässä Hebrideillä) ja sen puhujat ovat nykyään keskittyneet lähinnä Ulko-Hebrideille Kun joudutaan turvautumaan sanakirjoihin, on siis paras käyttää vanhoja sanakirjoja kuten 'Dwellyä' (11. muuttamaton painos 1994), joka alunperin ilmestyi vihkoina vv. 1901-11. Tekstiä ei ole kukaan jaksanut sen jälkeen uudistaa (se olisikin aivan tarpeetonta), ja onneksi tämä loistava teos on laadittu jo ennen nimistötoimikuntien keksimistä. Toinen edelleen aivan käyttökelpoinen gaelin sanakirja on 'Maclennan' (muuttamaton faksimile 1982, alkuperäinen teos ilmestyi 1925). 'Dwelly' ja 'Maclennan' ovat siis huomattavasti käyttökelpoisempia lähteitä kuin esim. suurin olemassaoleva iirinkielen sanakirja (Ó Dónaill 1977), jonka toimitustyössä jo näkyy selvä erilaisten uudissanojen vaikutus

Mary Beith (1995) kertoo kuvaavan tapauksen nykypäivän kasvinimitutkijan ongelmista. Lewisin saarella ja Sutherlandissa gaelin 'lus nan laogh' merkitsee aina raatetta (*Menyanthes trifoliata*), Skotlannissa perinteisesti tärkeätä lääkekasvia. Kuitenkin sekä Dwelly (1994) että Maclennan (1925) antavat sanan merkitykseksi linnunsilmä (*Chrysosplenium oppositifolium*, engl. golden saxifrage) tai isomaksaruoho (*Sedum telephium*, engl. orpine). Eräs Lewisin saaren äidinkieleltään gaelilainen asukas antoi rva Beithille kuitenkin tiedoksi (englannin kielellä, kuinkas muuten) että hänen saarellaan erääseen lääkejuomaan käytettiin 'golden saxifragea', vaikka aiemmin oli jo hyvin tiedossa että kyseessä on raate. Kysyttäessä miksi hän kuvitteli lääkkeeseen käytettävän *Chrysospleniumia*, hän vastasi katsoneensa sen sanakirjasta! Informaation antaja ei siis todellisuudessa tiennyt mikä 'lus nan laogh' on englanniksi, vaikka saattoikin tuntea raatteen. Gaelin sana 'lus' merkitsee vain 'kasvi, yrtti, kukka' joten se on hyvin monen kasvinimen osa.

Sekä Skotlannissa, Irlannissa että Bretagnessa on kelttiläisen sieni- ja kasvinimistön tutkimisessa lisäksi eräs ongelma, jota Suomessa ei helposti tulla ajatelleeksi. Alueiden alkuperäisillä kelttiläisillä kielillä on nimittään tavallisesti alhainen sosiaalinen status. Tietojen saanti on siis vaikeata, koska kysyttäessä saattaa murteellistakin englantia puhuva väittää, ettei puhu saanaakaan iiriä tai gaelia. Valtava määrä kasvitietämystä on katoamassa vanhusten mukana kaikilla kelttiläisillä alueilla, joten työssä on kyse tärkeästä tiedon, sanoisinpa jopa kasveihin liittyvän 'kulttuuribiodiversiteetin' pelastamisesta. Kaksi kelttiläistä kieltä, korni ja manksi, on jo uudella ajalla hävinnyt. Bretoni ja iiri lienevät seuraavana vuorossa ja etenkin bretoni on suuressa vaarassa alhaisen statuksensa takia. Beith (1995) peräänkuuluttaakin, mistä löytyisi viime hetken 'kelttiläinen Linné' joka voisi vielä pelastaa mitä pelastettavissa on.

Harri Nyberg

Lähteet:

Beith, M. 1995: Healing threads: Traditional medicines of the Highlands and Islands. 294 s. Polygon, Edinburgh.

Cameron, J. 1900: The Gaelic names of plants (Scottish, Irish and Manx), 2.p. 159 s. John Mackay, Glasgow.

Darwin, T. 1996: The Scots Herbal: The plant lore of Scotland. 198 s. Mercat Press, Edinburgh.

Dwelly, E. 1994 (jälkipainos): Illustrated Gaelic to English dictionary (Faclair Gàidhlig gu Beurla le dealbhan). 1034 s. Gairm Publications, Glasgow.

Maclennan, M. 1982 (jälkipainos): A pronouncing and etymological dictionary of the Gaelic language (Gaelic-English, English-Gaelic). 613 s. Acair Ltd. & Aberdeen University Press, Stornoway & Aberdeen.

Ó Dónaill, N. 1977: Foclóir Gaeilge-Béarla (Irish-English dictionary). 1309 s. Oifig an tSoláthair, Dublin.

MEKRIJÄRVELLE 24.-26.8.2001

International Colloquium on Early Contacts between English and the Celtic Languages

Scholars and students interested in historical and linguistic contacts between English and the Celtic languages are invited to participate in the *International Colloquium on Early Contacts between English and the Celtic Languages*, which will be held from August 24th to 26th, 2001, at the University of Joensuu Research Station in Mekrijärvi, North Karelia, Finland.

The aim of the Colloquium is to bring together – historians, Celticists, Anglicists, and general linguists – to discuss the nature and extent of the historical and linguistic contacts between speakers of Celtic languages and speakers of Germanic languages and their impact on the development of the English language. Despite the recent rise of interest in the possibility of Celtic substratum influences in English, there have so far been few opportunities for scholars working on different aspects of this question to come together and exchange their findings. It is the purpose of this Colloquium to provide a forum for such discussion. A selection of the papers will be published.

The speakers address questions relating to the following broad topics:

- (i) the historical background to the early (i.e. medieval and early modern) contacts between speakers of Celtic and Germanic languages;
- (ii) the linguistic outcomes of the early contacts in phonology, grammar and lexis.

The following speakers are already confirmed: Anders Ahlqvist (Galway), Andrew Breeze (Navarra), Richard Coates (Sussex), Cathair Ó Dochairtaigh (Glasgow), Erich Poppe (Marburg), Peter Schrijver (Munich), Hildegard L.C. Tristram (Potsdam), Theo Vennemann (Munich), and Kalevi Wiik (Turku).

The Colloquium will be organised by the project group "English and Celtic in Contact", whose members are Prof. Markku Filppula (University of Joensuu), Dr. Juhani Klemola (University of Helsinki), and Ms Heli Pitkänen (University of Joensuu). Funded by the Academy of Finland, this project is run jointly by the Department of English, University of Joensuu, and the Research Unit for Variation and Change in English, University of Helsinki.

The conference fee of FIM 1000 (approx. £100 sterling) will cover 3 nights' full board and lodging at Mekrijärvi from Thursday evening to Sunday afternoon, and coach transportation from Joensuu to Mekrijärvi on the evening of Thursday 23rd and back to Joensuu on Sunday 26th. The programme will run from Friday morning till Sunday afternoon.

Registrations and enquiries to Dr Juhani Klemola, e-mail juhani.klemola@helsinki.fi (conventional mail: Department of English, University of Helsinki, P.O. Box 3, 00140, University of Helsinki, Finland).

Sienten hyötykäytöstä ja nimistöstä Skotlannissa ja Irlannissa

(lyhennelmä artikkelista Nyberg, H. 2001: Sienilehti
53(1): 8-15)

Varhaisimmat viitteet sienten käytöstä Skotlannin alueella ovat Skara Braen (Orkney-saaret) muinaiskylän arkeologiset löydöt neoliittiselta kaudelta n. 5000 vuoden takaa. Kivikautisen kylän kaivauksissa löytyi pieni määrä varastoituja, kuivuneita nurmimaamunia (*Bovista nigrescens*), joilla myöhemminkin on usein ollut alueella lääkinnällistä käyttöä (Beith 1995, Darwin 1996). Brittein saarten asukkaat ovat tunnetusti historiallisena aikana olleet ns. mykofobeja, eikä sieniä juuri ole käytetty ravinnoksi. Tätä kuvaa englannin kielen sanapari 'mushroom', jonka merkitys on itse asiassa miltei identtinen 'herkkusienen' (*Agaricus*, gael. 'balg-bhuachair' ('paimenen laukku'), iir. 'beacán'; jälkimmäinen sana merkitsee vain sientä yleensä) kanssa, ja 'toadstool', joka on negatiivisesti latautunut sana tarkoittaen kaikkia muita lakkisieniä. Vain keltavahvero (*Cantharellus cibarius*) näyttää olevan Skotlannissa kaupallisen keräilyn kohteena tietyillä alueilla.

Skotlannin vanhassa kelttiläisessä gaelin kielessä ei sen sijaan vastaavaa 'mushroom-toadstool' jaottelua ole. Gaeli on alunperin iirinkielen murre, joka kuitenkin nykyään poikkeaa iirin kielestä melkoisesti. Eräs ero näkyy kasvinimistössä: sienten perinteisiä, kansanomaisia nimiä näyttää esiintyvän gaelissä selvästi enemmän kuin iirissä. Gaelin kielessä kasvien ja sienten nimet perustuivat alunperin neljään eri kategoriaan: 1) käyttöön, 2) ulkonäköön, 3) kasvupaikkaan ja 4) taikauskoisiin käsityksiin (Cameron 1900). Ei ole kuitenkaan syytä epäillä, ettei iirissä olisi käytetty samanlaista kansansystematiikkaa.

Skotlannin kelttiläiset ylämaalaiset näyttävät kiinnittäneen sieniin paljon enemmän huomiota kuin alamaiden anglosaksit. Tämä ei koskenut välttämättä niinkään sienten käyttöä ravintona, vaan kasvilääkintää, lankojen värjäystä, taulan ja erilaisten käyttöesineiden valmistusta (Darwin 1996). On muistettava, että historiallisia tai kansanperinnetähteitä on aiheesta olemassa erittäin vähän, ja aiheen tutkija joutuu turvautumaan paljolti perinteiseen gaelilaiseen ja iiriläiseen sienisanastoon ja näiden sanojen etymologiaan ja merkitykseen.

Kupusienten ruskeaa itiöpölyä on käytetty haavojen parantamiseen; itiöpölyllä on verta hyödyttäviä ominaisuuksia, joita on hyödynnetty monilla muillakin seuduilla. Joidenkin lajien itiöpöly näyttää myös lisäävän virtsaneritystä (diureettikäyttö; Darwin 1996). Ainakin kirjoittajan lapsuudessa oli yleinen käsitys, että tuhkeloiden itiöpöly aiheuttaa sokeutta; koulupojat peloittelivat sillä toisiaan ja myös monet aikuiset uskoivat tarinaan. Kiinnostavaa on, että sama käsitys näyttää esiintyvän myös Skotlannissa: gaelin kielellä kupusienistä käytetään usein nimeä 'caochag' jonka taustalla on sana 'caoch', 'sokea'. Beith (1995) ja Cameron (1900) ovat sitä mieltä, että kupusienet myös yhdistetään keijuihin (iir. daoine sídhe, daoine maithe; oikeastaan eufemismi 'hyvä väki', koska keijuja pelättiin kovasti) ja muihin yliluonnollisiin olentoihin; tästä tulevat esim. nimitykset 'balg peitach', 'bòcan', 'soittolaukku', 'peikko' ja 'bòchdan (bòcan) bearrach', 'keropäinen, lyhyttukkainen, tai vain lyhyt peikko'. Sana 'balg', 'vatsa', 'laukku' (iir. 'bolg', 'bolgán') esiintyy nimistössä usein, eräs tavallisimmista lienee 'balg smùid', 'savulaukku', mikä

luonnollisesti viittaa itiöpölyyn. Nurminahikkaan (*Marasmius oreades*) ym. muodostamat noidankehät katsottiin erittäin vaarallisiksi paikoiksi, koska arveltiin keijujen hallitsevan sienten muodostamaa piiriä; sen sijaan noitien kanssa niillä ei katsottu olevan yhteyttä.

Jättikuukunen (*Langermannia gigantea*) on eräissä Skotlannin osissa yleinen sopivissa kulttuuriympäristöissä, mutta tämä sieni on maassa suhteellisen nuori tulokas; sehän viihtyy vain kartano- ja maalaistalomiljöössä, nurmikoilla ja puutarhoissa. Gaelin kielellä jättikuukunen on 'beac', 'beacán'; sanan on väitetty tarkoittavan alunperin mehiläisiä ('beach') sekä gaelin että iirin kielessä ja onkin totta että jättikuukusta on käytetty mehiläishoidossa savunlähteenä hunajaa kerätessä (Beith 1995, Cameron 1900). Iirin kielessä jättikuukunen eräs nimitys on 'caise an phúca', 'peikon juusto'. Beithin (1995) ja Cameronin (1900) etymologiaan en sanan 'beac' suhteen voi kuitenkin täysin yhtyä. Iirinkielessä 'beacán' tarkoittaa sientä yleensä, erityisesti syötävänä pidettyä lajia (engl. mushroom, josta syntynyt myös iirin lainasana 'muisiriún', 'sieni'; tieteellisessä yhteydessä käytetään sanaa 'fungais') Hauskempi perinteinen sienien yleisnimitys iirissä on 'fás na haon óiche', 'yhden yön kasvu'. Englannin sanaa 'toadstool' vastaa iirissä mm. 'beacán bearaigh', 'hiehonsieni'. Tryffelit (kesätryffeli (*Tuber aestivum*) ym., Brittein saarilla n. 12 lajia; Dennis 1986) ovat Skotlannissa harvinaisia ja tunnettuja esiintymiä on lähinnä alueilla joilla on pyökkimetsiä. Tryffeliä tarkoittava vanha sana kyllä löytyy gaelin kielestä: 'balg losgainn', 'sammakon laukku t. vatsa', mikä kuvaa hyvin sienien ulkonäköä. Iirin 'strufal' (< engl. truffle) on puolestaan selvä uudissana.

Taulakäävästä (*Fomes fomentarius*, gael. 'cailleach spuinge', 'sienimäinen akka', kenties korruptoitunut muoto iir. sanasta 'cáisleach spuinc', 'pehmeä sieni', joka viittaa paremminkin pötkelökääpään (*Piptoporus betulinus*) on sekä Skotlannissa että Irlannissa tehty taulaa. Ainakin joissakin Englannin osissa on hiiltynyttä pötkelökääpää käytetty haavoihin antiseptisenä aineena (Hobbs 1995) Kääpää yleensä tarkoittavia sanoja ovat gael. 'spuing' 'sieni' (engl. sponge) ja iir. 'cáise' 'juusto', 'spuinc' 'sieni'. Tieteellisemmässä yhteydessä ja oppikirjoissa kääpä on iir. nykyään 'bracfhungas' (< engl. 'bracket fungus', 'hyllysieni'), mutta tämäkin on tieteellinen uudissana.

Sieniä on nykyaikana käytetty Skotlannissa lankojen värjämiseen, kuten Suomessakin, mutta ei ole tietoa miten vanhaa perua tämä hyötykäyttö on. Jäkälien käyttö värjäykseen on sen sijaan Skotlannissa vanha perinne. Gaelin ja iirin 'crotal', joka on lainattu myös alueen englannin murteisiin, merkitsee värjäykseen kelpaavia jäkälä yleisnimenä, ja ainakin 40 lajin käyttöä on dokumentoitu, mm. *Parmelia-suvun* lajien ja useiden Suomessakin yleisten jäkälien (esim. sormipaisukarve (*Hypogymnia physodes*), harmaaröyhelö (*Platismatia glauca*), ja haavankeltajakälä (*Xanthoria parietina*; Darwin 1996). 'Crotal' tosin viittaa alunperin paremminkin saatuun väriin kuin itse jäkälään. Toinen jäkälävärjäykseen liittyvä sana on gael. ja iir. 'corcar', 'corcur'; tämä viittaa värjäyksellä saatuun purppuraväriin. Yleinen käsitys oli, että kivillä kasvavat jäkälät antoivat paremman värin kuin puulla kasvavat, mikä käy ilmi sananlaskuista (gael.): 'Is fhèarr a'chlach gharbh air am faighear rud eigin, na 'chlach mhin air nach faighear dad idir': 'parempi karkea kivi joka tuottaa jotakin, kuin sileä kivi joka ei tuota mitään' ja 'Spréigh ar mòintich, òr air chlachan': 'vuorilla karjaa, kivillä kultaa'. Kivillä kasvavista jäkälistä on käytetty myös gaelissa nimityksiä 'grim' ja 'grioman'. Aina 1700-luvulta saakka on dokumentoitu käsitys, jonka mukaan värjäykseen käytettävät jäkälät on raaputettava kivistä pienentyvän kuun aikana (Cameron 1900). Samoin ajateltiin, että kenkiin pannut jäkälät suojasivat jalkoja hiertymiltä pitkien patikkamatkojen aikana.